

MRÁZ JÁNOS RAJZA

Egyéni sorsok, történelmi tanulságokkal

Barta Gábor Vajon kié az ország? című könyvében egy politikai gyilkosság indítékainak oknyomozó vizsgálatára vállalkozott. (*Labirintus sorozat, Helikon Kiadó, 1988.*) Az áldozat Fráter György püspök és bíboros, Erdély vajdája és kincstartója. A gyilkosság értelmi szerzője pedig I. Ferdinánd cseh és magyar király, aki közvetlenül a gyilkosság előtt Erdély átadásáért megszerzi számára a bíborosi kalapot. Fráter György az 1551-es esztendő utolsó hónapjaiban rövid idő alatt zuhant az elismerés irigylet csúcsáról a bukás tragikus mélységébe.

A kortársak között, akik tanúi lehettek a szerencse forgandóságának, joggal vetődött fel a kérdés: vajon az ország egyesítését önzetlenül szolgáló politikus vagy gátlástalan kalandor volt-e György barát? A szultánhoz és királyához egyaránt hűtlen, hitszegő szolga, aki sorsát megérdemelte, vagy ügyes taktikus, a mohácsi katasztrófát követő évtizedek legkiemelkedőbb magyar államférfiúja, tragikus áldozata? Az utókor története mindezt kiegészíti a címben szereplő kérdéssel: vajon kié volt az ország, ahol a gyilkosság történt, amelyért a gyilkos küzdelem folyt?

III. Gyula pápa, aki 1550-ben francia támogatással jutott a tiarához a Habsburgok jelöltjével szemben, a bíboros meggyilkolásának hírére szigorú vizsgálatot rendelt el. Ennek tisztázni kellett Ferdinánd tettének jogosságát vagy az uralkodó bűnösségét. A tét nagy volt, hiszen a bűnösség beigazolódása a király kiközösítésével járt volna együtt. A kiközösített uralkodó pedig nem számíthatott volna a német birodalom fejedelmeinek támogatására a császári címért fivérével, V. Károlyval folytatott harcban.

Ferdinánd utasította követeit, hogy „informálják a Szentszéket... Tudassák, hogy a nevezett György barát igen súlyos bűncit a mi szeretett Magyarországunk teljes romlása és az egész kereszténység jóvátehetetlen kára és veszedelme nélkül tovább tűrni nem lehetett, hanem vagy gyorsan el kellett távolítani e világból, vagy vele együtt át kellett volna engedni a töröknek az ország erdélyi és alsóbb részeit, s többi területeinket végső veszélynek kitenni.” Az utasítás legfőbb vádpontjait így foglalhatjuk össze: György barát követeket küldött I. Szulejmán „Magas Portájára”, akik átadták Erdély évi adóját és biztosították a szultánt a barát hűségéről, illetve Ferdinánd Erdélyben állomásozó seregét a török kezére akarta adni. Ezek a vádak kimerítették a hűtlenség és árulás vétségét. Ferdinánd minden igyekezete arra irányult, hogy e vádpontokat egyfelől Fráter György „hiteles” leveleivel, töröktől származó iratokkal, másfelől

a barátot gyűlölő személyek kihallgatásával nyert tanúvallomásokkal igazolja.

Barta Gábor nagy érdeme, hogy az eddig zömében kiadatlan okmányok (tanúvallomások, királyi és pápai utasítások stb.) tárgyszerű feldolgozásával bepillantást nyújt a történelem kulisszatitkaiba. A pápai vizsgálat során, amikor a tettes (I. Ferdinánd) nem védekezéssel kezdte meg a „tárgyalást”, hanem vádbeszéddel, amikor tudatosan kiválasztott dokumentumok, tanúvallomások kerültek a pápai biztosok kezére, a végeredmény nem lehetett más, mint a vádlott (Fráter György) bűnösségének kimondása. Ferdinánd megkapta tehát a pápai feloldozást, s 1556-ban elfoglalhatta az V. Károly lemondásával megüresedett császári trónt. Barta Gábor könyvének végső kicsengése: áldozat Magyarország is, amely két nagyhatalom — az oszmán és a Habsburg-birodalom — halálos szorításában elvesztette állami önállóságát, területi integritását. Mátyás hajdan erős monarchiája — a történelem útvesztőjében — idegen hatalmak ütközőpontja lett, ahol az önálló magyar politikának kevés mozgáster maradt. Fráter György egyéni tragédiáját is ez okozta: akkor törekedett a három részre szakadt ország egyesítésére, amikor a két nagyhatalom erőegyensúlya a széttagolódást tartósította közel másfél évszázadig.

Hasonló kérdéseket tesz fel Kovács Ágnes debreceni történész Károlyi Sándorról (1669–1743) írott könyvében. (Károlyi Sándor. Magyar História. Életrajzok. Bp. 1988.) Áruló volt-e a Rákóczi-szabadságharc tábornagya, vagy a tényekkel realisan számoló politikus? Gátlástalan vagy onhalmozó, nagy hatalmú arisztokrata, vagy nemzete iránt felelősséget érző államférfi? E kérdések újbóli felvetése indokolt, hiszen a magyar történelem vitatott egyéniségei között Károlyi Sándor a legvitatottabbak egyike. Elsősorban azért, mert Károlyi politikai pályája szorosban összefonódott a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711). Nevéhez fűződik a szabadságharcot lezáró szatmári béke megalkotása. Mindazok, akik II. Rákóczi Ferencel együtt a nemzeti függetlenség eszméjét megalkuvás nélkül képviselték, nem fogadták el a szatmári megegyezést, inkább az emigrációt választották. A szabadságharc folytatásának hívei a fejedelem parancsa ellenére fegyverét letevő Károlyiban az ügy árulóját látták. Történelmi tudatunkban ez a leegyszerűsített, mondhatni végtelen kép rögzült.

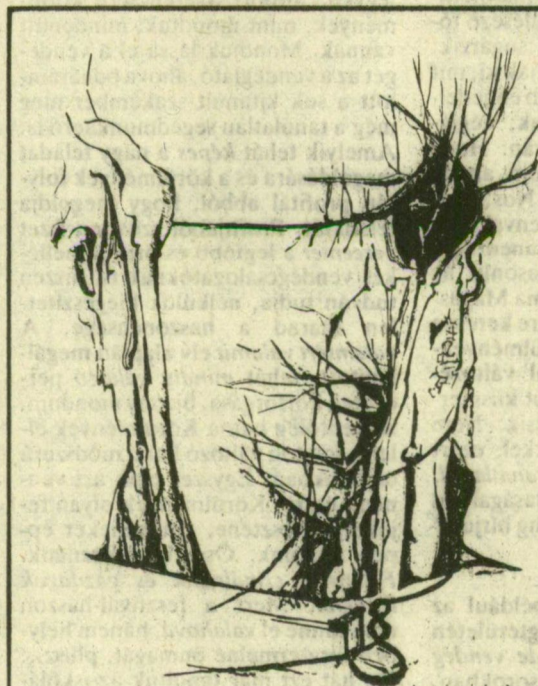
Ettől a szemlélettől korai, esetenként a mai marxista történetírásunk sem tudott megszabadulni: mereven szétválasztotta és szembeállította

egymással Rákóczi és Károlyi politikáját és személyét. Rákóczi elfogadása logikusan Károlyi elutasításával járt együtt. Vajon lehetséges-e a végletes állásponttól megszabadulni, Rákóczi és Károlyi eltérő politikai pályáját egyeztetni?

Kovács Ágnes tárgyszerű, az érzelmi, morális megközelítés csapdait elkerülő biográfiájában igennel válaszol erre a kérdésre. A hazai és nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása nem tette lehetővé a szabadságharc folytatását. A szatmári béke tehát Károlyi reálpolitikai érzékét tanúsítja. Károlyit lényegeltatása, kitűnő gyakorlati érzéke, rugalmas alkalmazkodási készsége tette képessé a szatmári béke létrehozására. A béke maga nem a győztes császáriak egyoldalú diktátuma, hanem egyenlő felek kompromisszuma. Vert helyzetben ennél többet nem lehetett elérni, s igazságtalan az a vád, hogy Károlyi csak a saját érdekeit követte a Pálffy Jánossal folytatott béketárgyalások során. Alapvető érdeme, hogy a békével kialakította azokat a közjogi kereteket, amelyek 1848-ig meghatározták Magyarország alkotmányos helyét a Habsburg-birodalomban.

Kovács Ágnes életrajzában szakít azzal a hibás beidegzéssel is, amely csak a békekötésre koncentrált, s megelégedezik arról, hogy Károlyi politikai pályája Szatmár után teljesedett ki igazán. III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt Károlyi nemcsak politikusként tekinthető kulcsembereknek, hanem falvakat telepítő, gazdaságát szervező és korszerűsítő, birtokain manufaktúrát alapító földbirtokosként is.

RÁKOS ISTVÁN

ANDRÁSSY GABRIELLA RAJZA

Erdély utcaneveinkben

Erdély földrajzi neveiből már a múlt században is lett utca vagy tér neve Szegeden.

— 1. —

Már 1850-ben volt Erdélyi utca: csak a Víz (1879) utáni utcanevérendezéskor változtatták, ki tudja, miért, Nádas utcára. Ekkor, 1880-ban kapta viszont nevét a Kolozsvári tér, Erdély fővárosáról, a kincses Kolozsvárról. Szintén ekkor lett Torontál tér a szomszédos vármegye nevéből, amelynek egy része ma Jugoszláviához, másik része Romániához tartozik. Azért ott, a Tisza másik partján, mert Újszeged 1880-ig mint önálló község Torontál megyéhez tartozott. A másik közeli megyét a Város a székhelyről, Temesvárról elnevezett (a mai Odesszai) körúttal tisztelte meg.

A Zsombolyai utca is a Víz után kapta nevét, hálából a Temes megyei városról, amely sok menekültet befogadott és élmezsgyéje.

A Victor Hugo utca 1880-tól 1948-ig Aradi utca volt. Kár volt megváltoztatni, hiszen a francia író nevét kéven tudják helyesen elolvasni, kiejteni. Egy időben rövidítve (V. Hugo) volt kiírva a táblán, ekkor Ötödik Húgonak is lehetett vélni. S Arad mellett már ugyanakkor, 1880-ban kapta nevét a Világos utca is.

— 2. —

1927-ben indult országos kezdeményezésre Szegeden 1932-ben határozott úgy a városi tanács, hogy számos addig névtelen utcájában, főként a huszas években keletkezett ún. telepeken, megőrökíti a történelmi Magyarországnak a trianoni békében elvesztett városait, községeit, hegyeit, vizeit. Az erre kért bizottság (Lugosi Döme, Móra Ferenc, Szalay József, Sz. Szigethy Vilmos) javaslata alapján Król Oszvárd városi főmérnök készítette el a részletes tervezetet, és 1934-ben az utcák — égtájak szerint — megkapták nevüket. Ennek megfelelően Erdély város- és folyónevei Újszeged utcátábláira kerültek.

Az Alvinci utca eredetileg magába foglalta a mai Radnóti Miklós utca egy részét, a Sarló utcát és a Hársfa utca elejét. Az utcanevéjegyzékekben hibás Aranyosi utca helyesen Aranyos utca, a Maros mellékfolyójáról. (Korábban jól írták a várostérképek; 1972 óta öröklődik a hibás alak.) A Brassói utca ma a Rózsa Ferenc sugárútnak és a Radnai utcával együtt a Bal fasornak része. Korábban ugyanis a Fő fasort (a mai Rózsa Ferenc sugárutat) és a Brassói utcát a Maros töltése választotta el. Ezt csak a harmincas években bontották el: nyomvonalát és emlékét a Töltés utca őrzi.

A Dévai utca 1958 óta Thököly Imre nevét viseli, és *útja* lépett elő. Az Erdélyi tér máig megmaradt. A Gyergyói utca egyaránt őrizheti a Gyergyói-havasok vagy Gyergyószentmiklós emlékét. A Homoródi utca aligha a Szatmár megyei folyócskáról, inkább az Udvarhelyi megyei községről kapta nevét. Bár a község az azonos nevű patak, a Kis-Homoród mellett terül el.

A Kézdí utca az egykori Kézdí-székről, Háromszék megye egyik részéről, *fiúszékéről* kapta nevét. Székhelye, Kézdivásárhely körül számos község nevének első elemeként él ma is. A másik fiúszéknek, a sepsiszentgyörgyi székhelyű Sepsí-széknek megőrkítésére is gondoltak az elnevezők: ez a Sepsí utca. Szintén a hajdani erdélyi közigazgatási beosztás emlékét őrzi Udvarhely-szék, a későbbi megye a névadója az Udvarhelyi utcának.

A Korondi utca a fazekasságáról és fürdőjéről híres Udvarhely megyei faluról kapta nevét. A beépült, így eltűnt Parajdi utca a sóbányáiról nevezetes marosszéki Parajd nevét őrzi mostanáig. A Kükküllői utca a Marosnak másik mellékfolyójára emlékeztet. Névalakja királyi folyónevekből alkotott többi közül, mert ezekben (Kis-Tisza, Maros, Szamos stb.) nincs a főlölleges -i képző. A Lippai utca neve egy ideig váltakozott a Jobb fasoréval, de végül az utóbbi kerekedett fölül. A Máramaros utca, a régi megyenév, az Olt utca a Maros ikerfolyójáról, az Orsovai utca a dunai kikötővárosról, a Pécskai utca az Arad melletti, néprajzi hírességű községről, a Petrozsényi utca a nagy múltú bányavárosról, a Szamos utca a már említett folyónévből, a Székely sor a legnagyobb erdélyi magyar néptörzsről, a Torockói utca a népviseletéről nevezetes faluról kapta nevét.

A Tusnádi utca a Közép fasornak a Derkovits fasortól a Szőregi útig terjedő szakasza volt. Nem kellett volna megszüntetni, hiszen célszerűtlen, ha jelentős úttól átmetszett, hosszú utcák terjedelmes részeinek azonos a neve, mert nehezíti a tájékozódást. A mentő vagy a táviratkézből származó ismeretében sem tudja, jobbra vagy balra forduljon-e...

Nem város, nem falu, nem folyó, de Erdélyre utal a Vaskapu utca. Szegedi hajósok gyakran átkeltek rajta gabonás hajóikkal Galac felé menet. A Zsil utca ismét folyónévből keletkezett.

— 3. —

Valamikor szinte röstelltük ezeket az utcaneveket, s — mint láthattuk — ahogy lehetett, igyekezett megszabadulni tőlük a Város. Ma, amikor lakóinknak tilos otthon eredeti nevüket használniuk, különös jelentőséget kapnak ezek az utcanevek: történelmi örökségünket őrzik.

Egy évtizede Pásztor Emil, az egri tanárképző főiskola nyelvésztanára fölvételizőknél föltette a kérdést: milyen nyelven beszélnek a székelyek? Szomorú válaszokat kapott: ha egyáltalán tudták, kik a székelyek, azt állították, román az anyanyelvük!

Magyarságtudatunk csak igaz ismeretekből táplálkozhat. Erdély városainak, községeinek, folyóinak nevei utcátábláinkon ma ezt is szolgálják.

PÉTER LÁSZLÓ

ÁRPÁS KÁROLY

Kiáltozás a fűz odvából

Árnyá válik mind, akit csak szerettem.
Rikolt a tiport faluk harangja...
Bozgorrá-létünk a szívünkbe retten.

Számadás: többé nincs már menedék,
nem tehetjük úgy, azt, amit akarunk...
Holtak szemében tükrökép az arcunk,
sorsuk sorsunkká vált: a feledés.

Csodás ragyogás ha csillan a verem
mélye harmatcsepp, ékköve a rög.
Nem nyílik az ég, szárazon dörög.
A délibáb igaza... — ismerem.

*

Álomverten, ha alszol, ha ébren
— szemig ér a kód: a bevakult tükör —
viaszbábbá gyávulsz e sötétben.